

EDICE LIMES

Gilles Deleuze
Logika
smyslu

NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM

LOGIKA SMYSLU

Gilles Deleuze

Recenzoval: prof. PhDr. Martin Procházka

Z francouzského originálu *Logique du sens* vydaného roku 1969 nakladatelstvím Les Éditions de Minuit přeložil a doslov napsal Miroslav Petříček.

Přílohu *Michel Tournier a svět bez druhého*, převzatou z M. Tournier: Pátek aneb Lúno Pacifiku (Pavel Mervart 2006), přeložil Michal Pacvoň.

**INSTITUT
FRANÇAIS**
PRAGUE

Tato kniha vychází za pomoci Programu na podporu publikační činnosti F. X. Šalda Francouzského institutu v Praze.

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication F. X. Šalda, a bénéficié du soutien de l'Institut français de Prague.

Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Redakce Renata Čámská
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

© Univerzita Karlova, 2013
© 1969 by Les Editions de Minuit
Translation © Miroslav Petříček, 2013
Translation Appendix 4 © Michal Pacvoň, 2013
Epilogue © Miroslav Petříček, 2013

ISBN 978-80-246-2235-4
ISBN 978-80-246-4430-1 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

PŘEDMLUVA: Od Lewise Carrola ke stoikům	7
1. O čistém dění	9
2. O povrchových účincích	13
3. O větě	21
4. O dualitách	33
5. O smyslu	39
6. O serializaci	47
7. O esoterických slovech	53
8. O struktuře	59
9. O problematických věcech	63
10. O ideální hře	69
11. O ne-smyslu	77
12. O paradoxu	85
13. O schizofrenikovi a dívce	93
14. O dvojí kauzalitě	105
15. O singularitách	111
16. O statické ontologické genezi	121
17. O logické statické genezi	131
18. O třech obrazech filosofie	139
19. O humoru	145

20. O morálním problému u stoiků	153
21. O události	159
22. O porcelánu a vulkánu	165
23. O Aiónu	175
24. O komunikaci událostí	183
25. O univocitě	191
26. O řeči	195
27. O oralitě	199
28. O sexualitě	209
29. O dobrých úmyslech, které jsou nutně trestány	217
30. O fantasmatu	225
31. O myšlení	233
32. O různých druzích řad	239
33. O Alenčiných dobrodružstvích	249
34. O primárním řádu a sekundární organizaci	255

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA PRVNÍ: Simulakrum a antická filosofie	267
I. Platón a simulakrum	267
II. Lucretius a simulakrum	279
PŘÍLOHA DRUHÁ: Fantazma a moderní literatura	295
III. Klossowski neboli tělo-řeč	295
IV. Michel Tournier a svět bez druhého	316
V. Zola a prasklina	335

DOSLOV: Gilles Deleuze: filosofie ve jménu života (<i>Miroslav Petříček</i>)	349
---	-----

PŘEDMLUVA

Od Lewise Carrola ke stoikům

Dílo Lewise Carrola splňuje všechny podmínky nezbytné k tomu, aby se dnešnímu čtenáři líbilo: zahrnuje knihy pro děti, a zvláště pro malá děvčátka; nádherně neobvyklá a tajuplná slova; kódovací a dekodovací mřížky; kresby i fotografie; hluboký psychoanalytický obsah, příkladný logický a lingvistický formalismus. Avšak vedle této bezprostřední líbivosti je v něm i cosi jiného, totiž hra smyslu a nesmyslu, chaos-kosmos. Protože však svazky řeči a nevědomí byly již uzavřeny dávno a byly již oslaveny tolika různými způsoby, je třeba v díle Lewise Carrola zkoumat přesnou povahu tohoto snoubení: co všechno tento sňatek váže dohromady a čeho je u něho a díky němu oslavou.

Předložíme řady paradoxů, jež tvoří teorii smyslu. To, že tato teorie je od paradoxů neoddělitelná, lze vysvětlit snadno: smysl je neexistující entita a velmi zvláštními způsoby se vztahuje k ne-smyslu. Privilegované místo Lewise Carrola je dáno tím, že podnikl první velké zkoumání paradoxů smyslu, že je předvedl jako první, a to tak, že je buď shrnul anebo obnovil, buď vytvořil anebo upravil. Privilegované místo stoiků je dáno tím, že podnítili nový obraz filosofa, protože se odvrátili od předsokratiků, sokratismu i platonismu; a právě tento nový obraz je spjat s paradoxní konstitucí teorie smyslu. Každé řadě tedy odpovídají určité figury, které jsou nejen historické, nýbrž právě

tak i topické a logické. A jakoby na jednoduchém povrchu odkazují jisté body té či oné figury v dané řadě k jiným bodům nějaké jiné figury. Takto se vynořuje množina konstelací-problémů podle příslušných hodů kostkou, příběhy a místa, komplexní místa, „zamotaný příběh“ – tato kniha je pokusem o logický a psychologický román.

Formou přílohy připojujeme pět již publikovaných statí. Přejímáme je s úpravami, avšak jejich téma nic nemění, pouze rozvíjí ty body, které jsou v předchozích řadách pouze zběžně naznačeny (v poznámce vždy odkazujeme k příslušnému místu). Připojeny jsou následující statí: 1. „Převrátit platonismus“, *Revue de métaphysique et de morale*, 1967; 2. „Lucretius a naturalismus“, *Etudes philosophiques*, 1961; 3. „Klossowski a tělo-řeč“, *Critique*, 1965; 4. „Teorie druhého“ (Michel Tournier), *Critique*, 1967; „Úvod k Zolovu románu Člověk bestie“, *Cercle précieux du livre*, 1967. Náš dík patří vydavatelům, kteří k přetištění uvedených statí dali svůj souhlas.

O čistém dění

V *Alence v říši divů* stejně jako v *Alence v kraji za zrcadlem* jde o kategorii velmi zvláštních věcí: o události, čisté události. Když říkám „Alenka roste“, znamená to, že se stává větší, než byla. Ale díky tomu se stává i stále menší, než je teď. Sice není větší a menší současně, avšak ve stejném čase se stává. Teď je větší, předtím byla menší. Člověk se stává větším, než byl, a stává se menším, než bude. Toto je tedy simultaneita stávání, dění, jemuž je vlastní, že uniká z přítomnosti. A protože dění uniká z přítomnosti, nedovoluje oddělování či rozlišování „předtím“ a „potom“, minulosti a budoucnosti. Patří k podstatě dění, že postupuje a míří oběma směry současně: Alenka neroste, aniž by se scvrkávala, a naopak. Zdravý rozum (*bon sens*) tvrdí, že všechno má určitý směr a smysl; naproti tomu je tvrzení současnosti obou směrů, obojího smyslu paradoxní.

Platón nás nabádá, abychom odlišovali dvě dimenze: 1. dimenzi věcí omezených a měřitelných, pevně určených kvalit, jež mohou být buď setrvalé, nebo přechodné, avšak vždy předpokládají cosi jako zastavení: spočinutí, zajištění přítomnosti, určení subjektů – a subjekt je v každém okamžiku tak a tak velký a tak a tak malý; 2. čisté stávání, bezměrné šílení, které se nikdy nezastaví, které postupuje dvěma směry současně, vždy uniká z přítomnosti, takže minulost a budoucnost v něm spadají v jedno – stejně jako více a méně, příliš a nikoli dosti

v simultaneitě vzpurné látky („již by nebylo ‚teplejší‘ ani ‚studenější‘, kdyby to nabylo určité kvality; neboť stavy ‚teplejší‘ a právě tak ‚studenější‘ stále postupují a netrvají v klidu, ale určitá kvalita stanula a zastavila se ve svém postupu“); „to, co je podle svého vzniku mladší, stává se starším proti tomu, co vzniklo dříve a je starší, ale nelze říkat, že někdy je starší, nýbrž neustále se stává starším, než je ono; jednomu totiž přibývá mládí, druhému pak stárí. A naopak zase to, co je starší, zrovna tak se stává mladším, nežli je to, co je mladší. Neboť tím, že obě ty věci jdou opačným směrem proti sobě, stávají se vespolek opakem, totiž mladší se stává starším proti staršímu a starší mladším proti mladšímu; ale stát se opakem by nemohly. Neboť kdyby se staly, už by se nestávaly, nýbrž by byly.“¹

S platónskou dualitou se setkáváme znovu. Avšak teď to již není dualita smyslového a inteligibilního, ideje a hmoty, ideje a těla, nýbrž je to dualita hlubší, skrytější, uvězněná ve smyslových a materiálních tělech samých, zasutá dualita toho, co působení ideje přijímá, a toho, co tomuto působení uniká. Nikoli rozdíl modelu a kopie, nýbrž rozlišení kopií a simulaker. Látkou simulaker je čisté bezmezné dění, pokud uniká působení ideje, pokud popírá současně *jak* model, *tak* kopii. Měřené věci jsou pod idejemi; není však pod věcmi samými ještě onen bláznivý živel, který je podkládá, subsistuje pod nimi vně řádu prosazovanému idejemi a přijímaného věcmi? I Platón si tu a tam klade otázku, není-li toto čisté dění ve zvláštním vztahu k řeči: to se zdá být jedním z hlavních smyslů dialogu *Kratylos*. Bylo by možné, že by tento vztah měl podstatný význam pro řeč, představíme-li si například „proud“ slov, vzrušenou promluvu, která neustále sklouzává po tom, k čemu odkazuje, aniž je kdy schopna se zastavit? A nemohly by existovat dvě řeči a dva druhy „jmen“, jedna vyznačující zastavení a spočinutí, shrnující působení ideje, a druhá vyjadřující divoké pohyby a stávání?²

Paradox tohoto čistého dění s jeho schopností unikat z přítomnosti, je paradox nekonečné identity: nekonečné identity současnosti obou směrů, budoucnosti a minulosti, včerejšího a zítřejšího dne, více a méně, příliš a nikoli dosti, aktivního a pasivního, příčiny a účinku.

¹ Platón, *Filébos* 24 d; *Parmenidés*, 154–155n. (čes. překl. František Novotný, *Platónovy spisy* sv. II, překlad mírně upraven).

² Platón, *Kratylos*, 437 a násl. K předchozímu srv. Přílohu I.

Řeč stanoví hranice (například okamžik, v němž již začíná „příliš“), avšak řeč rovněž tyto hranice přesahuje a navrácí je do nekonečné ekvivalence bezmezného dění („spálíš /se/, když držíš moc dlouho v ruce žhavý pohrabáč... obyčejně /ti/ teče krev, když se hodně hluboko řízneš nožem“³). Odtud ona převrácení, z nichž sestávají Alenčina dobrodružství. Převrácení růstu a zmenšování: „nahoru, nebo dolů“⁴, ptá se Alenka a cítí, že je to vždy oběma směry současně, třebaže tentokrát zůstává díky optické iluzi vše při starém. Převrácení včerejška a dneška, přičemž přítomnost vždy uniká: „marmeláda zítra a marmeláda včera – ale žádná marmeláda dnes“⁵. Převrácení více a méně: pět nocí je pětkrát teplejší než jedna jediná, „ale podle toho pravidla také pětkrát studenější“⁶. Aktivního a pasivního: „Rády kočky netopýry?“ je právě tak dobré jako „Rádi kočky netopýři?“⁷ Příčiny a účinku: být potrestán ještě předtím, než se člověk provinil, plakat dřív, než se popíchá, podávat jídlo dřív, než se rozdělí.

Všechna tato převrácení, jak se jeví v nekonečné identitě, mají stále stejný důsledek: popření osobní identity Alenky, ztrátu vlastního jména. Ztráta vlastního jména se opakuje během všech Alenčiných dobrodružství. Neboť vlastní či singulární jméno je garantováno setrvalostí vědění. Toto vědění je vtěleno do obecných jmen, která označují zastavení a spočinutí, do substantiv a adjektiv, s nimiž je vlastní jméno v konstantním vztahu. Osobní já tedy potřebuje boha a svět vůbec. Jakmile ale substantiva a adjektiva začnou splývat, jakmile jsou jména zastavení a spočinutí stržena slovesy čistého dění a sklouzávají

³ Lewis Carroll je citován podle těchto vydání: Lewis Carroll, *Alice's Adventures in Wonderland, Through the Looking-Glass. The Annotated Alice. The Definitive Edition, Introduction and Notes* by Martin Gardner. W. W. Norton & Company. London and New York (AA); Lewis Carroll, *Complete Works*, Vintage Books, A Division of Random House, New York; reprint of the 1936 edition published by Modern Library, New York (*The Complete Works of Lewis Carroll*) (S). České překlady: Lewis Carroll, *Alenčina dobrodružství v zemi divů*, přel. Jaroslav Čisář, AURORA 1999 (ADD); Lewis Carroll, *Alenka v kraji divů a za zrcadlem*, přel. Aloys a Hana Skoumalovi, Levné knihy 2007 (AKD, AZZ); Lewis Carroll, *Sylvie a Bruno*, přel. Markéta Cukrová, TRIGON 1996 (SB); Lewis Carroll, *Zamotaný příběh*, přel. Luboš Pick, Dokořán 2009 (ZP).

AKD, 14; „A red-hot poker will burn you if you hold it too long; and ... if you cut your finger very deeply with with a knife, it usually bleeds.“

⁴ AKD, 14; „which way, which way?“

⁵ AZZ, 110; „jam tomorrow and jam yesterday, but never jam *to-day*“.

⁶ AZZ, 147; „but they must be five times as cold for the same reason“.

⁷ AKD, 12; „Do cats eat bats?... Do bats eat cats?“

do řeči událostí, ztrácí se všechna identita já, světa i boha. Je to zkouška vědění a recitace, v níž slova chodí napříč svedena slovesy, a v této zkoušce Alenka přichází o identitu. Jako by se události těšily ze své neskutečnosti, jež se skrze řeč sděluje vědění a osobám. Neboť osobní nejistota není pochybnost vnější vzhledem k tomu, co se přihází, nýbrž objektivní struktura události samé, pokud probíhá oběma směry současně a dělí subjekt tohoto dvojího směřování. Paradox je v první řadě to, co ničí dobrý smysl zdravého rozumu jakožto smysl jediný, a za druhé to, co ničí obecný rozum (*sensus communis*), jenž spočívá v připisování neměnných identit.

O povrchových účincích

Stoikové rozlišovali dva druhy věcí:

1. Tělesa s jejich napětími, fyzickými kvalitami, vztahy, jednáními a snášením a odpovídající „stavy věcí“. Tyto stavy věcí, jednání a snášení, jsou určeny smíšením mezi tělesy. A konečně existuje i jednota všech těles, což je prvotní oheň, do něhož se navracejí a z něhož se v souladu se svým napětím rozvíjejí. Jediným časem těles a stavů věcí je přítomnost. Neboť živá přítomnost je časové rozpětí, které patří k jednání, které vyjadřuje a měří jednání toho, kdo jedná, a snášení toho, kdo jednání snáší. A tak jako existuje vzájemná jednota těles, jednota aktivního a pasivního principu, tak existuje i kosmická přítomnost zahrnující celé universum: pouze tělesa existují v prostoru a pouze přítomnost je v čase. Mezi tělesy nejsou příčiny a účinky: všechna tělesa jsou příčiny, příčiny pro sebe navzájem a ve vztahu k sobě navzájem. Vzájemná jednota příčin se v rozpětí kosmické přítomnosti nazývá osud.
2. Všechna tělesa jsou si navzájem a ve vztahu k sobě příčinami, avšak čeho jsou příčinami? Jsou příčinou jistých věcí docela jiné povahy. Tyto *účinky* nejsou tělesa, nýbrž přísně vzato „netělesné věci“. Nejsou to fyzické vlastnosti a kvality, nýbrž logické či dialektické atributy. Nejsou to věci ani stavy věcí, nýbrž události. Nelze říci, že existují, nýbrž že subsistují či insistují, neboť mají

ono minimum bytí, jež přísluší tomu, co není věc, neexistující entita. Nejsou to substantiva či adjektiva, nýbrž slovesa. Ani *agens*, ani *patiens*, nýbrž výsledky jednání a snášení, *impassibilia* – neochvějné výsledky. Nikoli živé přítomnosti, nýbrž infinitivy: bezmezný Aión, dění, jež se donekonečna dělí do minulosti a budoucnosti, unikajíc stále z přítomnosti. Čas je tedy třeba chápat nadvakrát, dvěma komplementárními způsoby, jež se navzájem vylučují: celý jako živou přítomnost v tělesech, která jednají a jednání snášejí, a současně celý jako nekonečně dělitelný do budoucnosti-minulosti v netělesných účincích, které vyplývají z těles, jejich jednání a jejich snášení. Pouze přítomnost existuje v čase, shrnuje minulost a budoucnost a pohlcuje je; avšak minulost a budoucnost insistentně v čase a donekonečna dělí každou přítomnost. Nikoli tedy tři po sobě následující dimenze, nýbrž dvojí čtení času v simultaneitě.

Velmi výstižně to popisuje Emile Bréhier ve své rekonstrukci stoického myšlení: „Jakmile skalpel řeže kůži, pak první těleso nevyvolává na druhém nějakou novou vlastnost, nýbrž nový atribut „být řezán“. Atribut neoznačuje žádnou reálnou *kvalitu* ..., naopak se vždy vyjadřuje slovesem, což znamená, že to není žádné jsoucné, nýbrž způsob bytí ... Tento způsob bytí se nalézá jakoby na mezi, na povrchu jsoucné a nemůže změnit jeho přirozenost: není vlastně ani aktivní, ani pasivní, protože pasivita by předpokládala nějakou tělesnou přirozenost, která snáší jednání. Je to prostě a jednoduše výsledek, účinek, který nelze řadit mezi jsoucné ... (Stoikové) na rozdíl od celé předchozí tradice (rozlišovali) radikálně dvě roviny bytí: na jedné straně hluboké a reálné bytí, sílu; na druhé rovinu faktů, odehrávajících se na povrchu bytí a tvořících nekonečnou mnohost netělesných jsoucné.“¹

Co náleží tělesům podstatněji a intimněji než události, jako je růst, scvrkávání, bytí řezaným? A co míní stoikové, když proti hutnosti těles kladou ony netělesné události, jež by se měly odehrávat pouze na povrchu jako pára nad loukou (a méně než pára, neboť i pára je těleso)? V tělese, v hloubce těles jsou směsi: jedno těleso prostupuje jiným a koexistuje s ním všemi svými částmi jako kapka vína v moři anebo oheň v železu. Jedno těleso se odděluje od jiného jako tekutina

¹ Emile Bréhier, *La Théorie des incorporels dans l'ancien stoïcisme*, Vrin 1928. s. 11–13.

od nádoby. Směsi obecně určují kvantitativní a kvalitativní stavy věcí: dimenze celého souboru – rudost ohně anebo zeleň stromu. Docela jiného druhu je to, co míníme, když říkáme „růst“, „zmenšovat se“, „červenat“, „zelenat“, „řezat“, „být řezán“ atd.: to již nejsou stavy věcí anebo směsi v tělesech, nýbrž netělesné události na povrchu, které vyplývají z těchto směsí. *Strom se zelená...*² Génus filosofie se měří především novým uspořádáním jsoucen a pojmů. Stoikové vidí a vedou hranici tam, kde ji předtím nikdo neviděl; v tomto smyslu reorganizují veškerou reflexi.

Především se zabývají zcela novým rozhraněním kauzálního vztahu. Rozčleňují tento vztah, třebaže na každé z jeho stran znovu vznikají jednoty. Příčiny odkazují k příčinám a postulují vzájemný vztah mezi příčinami (osud). Účinky odkazují k účinkům a postulují určité vazby mezi účinky. Nikoli však ve stejném způsobu: netělesné účinky nikdy nejsou příčinami ve vztahu k jiným příčinám, nýbrž jsou to pouze „kvazi-příčiny“, a to podle zákonitostí, které patrně v každém případě vyjadřují relativní jednotu neboli směs těles, na nichž závisejí jako na svých reálných příčinách. Takto je dvěma komplementárními způsoby zachována svoboda: jednu uvnitř osudu jako vazba příčin, podruhé v exterioritě událostí jako vazbě účinků. Právě proto však stoikové mohou klást proti sobě osud a nutnost.³ Epikurejci rozhraníčují kauzalitu jinak, a to tak, že zakládá rovněž i svobodu: podržují homogenitu příčiny a účinku, ale dělí kauzalitu podle řad atomů, jejichž vzájemnou nezávislost zaručuje *clinamen* – zde není osud bez nutnosti, nýbrž kauzalita bez osudu.⁴ V obou případech je prvním krokem rozložení kauzálního vztahu, a nikoli rozlišování typů kauzality, jak je tomu u Aristotela a jak tomu ještě bude

² Srv. Bréhierův komentář k tomuto příkladu, str. 20.

³ K rozlišení reálných vnitřních příčin a příčin vnějších, které vstupují do omezených vztahů „confatalita“, srv. Cicero, *De fato*, 9, 13, 15 a 16.

⁴ Představa epikurejců o události je dosti blízká představě stoiků: Epikúros, list *Hérodotovi*, 39–40, 68–73; a Lucretius, I, 449 a n.. Lucretius analyzuje událost: „Tyndareova dcera je unesena“. Klade do protikladu *eventa* (otročtví-svoboda, chudoba-bohatství, válka-smír) a *coniuncta* (reálné kvality neoddělitelné od těles). Nezdá se, že události jsou zcela netělesné, nicméně Lucretius je předvádí jako cosi, co neexistuje samo ze sebe, co je neochvějně, jako čisté výsledky pohybu hmoty, jednání a snášení těles. Epikurejci však podle všeho tuto teorii události nerozvíjeli; možná proto, že ji přizpůsobovali požadavkům homogenní kauzality a protože chtěli, aby byla závislá na jejich vlastním pojetí *simulakra*. Srv. Příloha II.

i u Kanta. A toto rozkládání nás vždy vede k řeči, a to jak k *deklinaci* příčin, tak, jak ještě uvidíme, k existenci *konjugace* účinků.

Tato nová dualita mezi věcmi či stavy věcí a účinky neboli netělesnými událostmi vede k převratu ve filosofii. Například u Aristotela se všechny kategorie vypovídají vzhledem k bytí; rozdíl prochází v bytí mezi substancí jako prvním smyslem a ostatními kategoriemi, jež jsou k němu ve vztahu akcidentů. Pro stoiky naopak jsou stavy věcí, kvantita a kvalita (či tělesa) právě tak bytím jako substance; jsou součástí substance a jako takové jsou v protikladu k *vnějšímu bytí*, jež tvoří dimenzi netělesného jako neexistující entity. Nejvyšším termínem není tedy bytí, nýbrž něco, *aliquid*, pod které spadá bytí i nebytí, to, co existuje, i to, co insistuje.⁵ Stoikové však nadto vykonávají první velký krok k převrácení platonismu, a to k převrácení radikálnímu. Jestliže totiž tělesa spolu se svými stavy, kvalitami a kvantitami všechna získávají rysy substance a příčiny, pak rysy ideje se naopak ocitají na druhé straně, na straně vnějšího neochvějného, sterilního a neúčinného bytí na povrchu věcí: *vše ideální, netělesné může být pouze „účinkem“*.

Důsledek tohoto převrácení je nesmírně důležitý. U Platóna probíhal v hloubce věcí, v hloubce země temný svár mezi tím, co se podrobuje působení ideje, a tím, co se tomuto působení vymyká (kopie a simulakra). Echo tohoto sváru se ozývá v Sókratově otázce: existuje tedy idea všeho, dokonce i chlupu, špíny a bláta, anebo existuje cosi, co stále a důrazně ideji uniká? U Platóna však toto cosi nikdy nebylo dost zasuté, potlačené a vypuzené do hloubky těla a pohřbené v oceánu. *Ted' ale všechno vystupuje na povrch*. A způsobil to právě zásah stoiků: bezmezná se vrací. Šílené, bezmezné dění není již základ, který hrozí, vystupuje na povrch věcí a stává se neochvějným. Nejde již o simulakra, která se vymaňují ze základu a všude se ukrádají, nýbrž o účinky, jež se manifestují a působí na jejich místě. Účinky ve smyslu kauzálním, ale rovněž optické, znělé účinky řeči – ještě méně, anebo spíše ještě více, protože nejsou ničím materiálním, a přece jsou celou ideou. ... To, co se vymykalo ideji, netělesná hranice, vystoupilo na povrch a nyní představuje veškerou možnou *idealitu*, zbavenou veškeré možné kauzální i duchovní účinnosti. Stoikové objevili povrchové účinky. Simulakra již nejsou podzemními rebely, prosazují se svými účinky

⁵ Srv. Plótinus, VI, I, 25: výklad stoických kategorií (a Bréhier, str. 43).

(to, co bychom mohli nezávisle na terminologii stoiků nazvat „fantasmata“). Nejzasutější se stalo nejvíce zjevným a všechny staré paradoxy dění se v nové mladosti mění do nové podoby – do podoby transmutace.

Bezmezná dění se stává ideální, netělesnou událostí samou, a to se všemi převraceními budoucnosti a minulosti, aktivního a pasivního, příčiny a účinku, jež jsou mu vlastní. Budoucnost a minulost, více a méně, příliš a nikoli dosti: neboť nekonečně dělitelná událost je vždy *obojí pospolu*, věčně je tím, co se právě stalo, a tím, co se právě stane, nikdy však tím, co se děje (řezat příliš hluboko a ne dosti hluboko). Je aktivitou i pasivitou: neboť událost, která je neochvějná, obojí směřuje, poněvadž *není ani jedním, ani druhým*, nýbrž jejich společným výsledkem (řezat-být řezán). Příčina je účinek: neboť události, které *nikdy nejsou ničím než účinky*, nabývají funkce kvazi-příčin či vstupují do vztahů kvazi-kauzality, které se mohou vždy převrátit (zranění-jizva).

Stoikové milují a vynalézají paradoxy. Stačí si znovu přečíst pár stránek Diogena Laertského, který podává obdivuhodný portrét Chrysippův. Je ale možné, že stoikové užívali paradoxy zcela novým způsobem: jako nástroj analýzy řeči a současně i jako nástroj syntézy událostí. Právě *dialektika* je pro ně věda o netělesných událostech, jak je vyjadřují věty, a o vazbách mezi událostmi, jak je vyjadřují vztahy mezi větami. Dialektika je především umění *konjugace* (srov. *confatalia* neboli řada na sobě navzájem závislých událostí). Je však úkolem řeči stanovit hranice a překračovat ustavené hranice: obsahuje tedy termíny, které neustále mění svou extenzi a umožňují obracení vazby v uvažované řadě (například příliš a nikoli dosti, mnoho a málo). Událost je koextenzivní s děním a dění samo je koextenzivní s řečí; paradox je tedy podstatně „sorites“, to jest řada tázacích vět, jež postupuje ve shodě s děním postupným přidáváním a odebráním. Vše se přitom odehrává na hranici mezi větami a věcmi. Chrysippos učí: „Když něco říkáš, prochází to ústy; říkáš *vůz*, tedy vůz prochází ústy.“ To je způsob užívání paradoxu, s nímž se můžeme setkat pouze v zenovém buddhismu anebo v anglickém či americkém *non-sensu*. Na jedné straně je to nejhlubší to bezprostřední; na druhé straně je to bezprostřední v řeči. Paradox se jeví jako odnímání hloubky, zarovnáání událostí na povrchu a rozestírání řeči po této hranici. Na rozdíl od staré ironie, umění

hloubky a výšky je tento humor uměním povrchu. Už sofisté a cynikové přeměnili humor na filosofickou zbraň proti sókratovské ironii, avšak u stoiků humor získává vlastní dialektiku, svůj dialektický princip a své přirozené místo, svůj čistý filosofický pojem.

Tuto metodu, kterou zavedli stoikové, uskutečňuje svým způsobem Lewis Carroll. Anebo ji svým způsobem přejímá. V celém svém díle zkoumá události v jejich rozdílu od jsoucen, věcí a stavů věcí. Začátek *Alenky* (celá první polovina) je zasvěcen hledání tajemství události a bezmezného dění, jež události implikují, v hloubce země, pramenech a křížících se chodbách, jež hluboko pod zemí vyhloubila zvířata a jež vystupují k povrchu, ve směsích těl, která se prostupují a existují spolu. S dalším postupem příběhu však místo pohybů hloubení a hroužení zaujímají příčné pohyby klouzání zleva doprava a zprava doleva. Zvířata hloubky jsou teď druhotná, jejich místo zaujímají *karetní figury* bez tloušťky. Bylo by tedy možné říci, že stará hloubka se rozestřela a stala se šířkou. Bezmezné dění se teď celé prostírá v této navracené šířce. Hloubka přestala být komplimentem. Hluboká jsou pouze zvířata; a to ani ta nejušlechtlejší, která jsou plochá. Události jsou jako krystaly, dějí se a rostou pouze svými okraji a na svých okrajích. To je první tajemství těch, kdo se zajímají anebo jsou leváci: nikoli pronikat do hloubky, nýbrž klouzat podél, a to tak, že stará hloubka již neznamena nic a je redukována na rub povrchu. Na druhou stranu se prochází sklouznutím, protože druhá strana je pouze obrácený směr. A není-li za závojem co k vidění, potom je vše viditelné a všechna možná věda je na straně závoje, takže stačí tento závoj sledovat dostatečně dlouho po jeho šířce a po povrchu, aby se objevil jeho rub, pravé se stalo levým a naopak. Proto nelze mluvit o Alenčiných dobrodružstvích, nýbrž o jejím dobrodružném blouzení: o tom, že vystupuje na povrch, že zamítá falešnou hloubku a zjišťuje, že všechno se děje na hranici. Z tohoto důvodu Lewis Carroll zavrhl původní název knihy „Alenčina dobrodružství pod zemí“.

Ještě více to platí o *Alence v kraji za zrcadlem*. Zde se již události ve své radikální odlišnosti od věcí vůbec nehledají v hloubce, nýbrž na povrchu, v oné nepatrné vrstvě netělesné páry, kterou vylučují těla: je to jen vrstva bez tloušťky, která je obklopuje, zrcadlo, které je odráží, šachovnice, která je srovnává do plochy. Alenka již neproniká do hloubky, osvobozuje svého netělesného dvojníka. *Od těla*

k netělesnému se přechází tak, že postupujeme po hranici a přesouváme se po povrchu. Paul Valéry je autorem velmi pronikavého postřehu: nejhlubší je kůže. Stoický objev předpokládá mnoho moudrosti a ústí do etiky. Spočívá v objevení malého děvčátka, které roste a zmenšuje se pouze svými okraji, povrchu, který se zelená a červená. Alenka ví, že události se týkají tím více těles, tím více je prořezávají a zraňují, čím více procházejí celou jejich extenzí bez hloubky. Později jsou dospělí polapeni základem, klesají do hloubky a nechápou, protože jsou příliš hlubocí. Jak je to možné, že stejné příklady, které uvádějí stoikové, inspirují i Lewise Carrolla? Strom se zelená, skalpel řeže, bitva se strhne anebo nestrhne...? Právě před stromy ztratí Alenka své jméno, Valihrach (Humpty Dumpty) mluví ke stromu, aniž si přitom všímá Alenky. Recitace ohlašují bitvy. A všude zranění, řezné rány. Jsou to ale příklady? Anebo je každá událost taková, les, bitva a zranění, a přitom tím hlubší, děje-li se *to* na povrchu, netělesně, protože pouhým prodlužováním tělesa? Historie nás učí, že dobré cesty nemají žádný základ, a geografie říká, že země je plodná jen v nepatrné povrchové vrstvě.

Toto znovuobjevení stoického mudrce nepatří jen malému děvčátku. Je sice pravda, že Lewis Carroll nemá příliš v oblibě chlapce, jsou totiž příliš hlubocí, tedy mají falešnou hloubku, falešnou moudrost a je v nich cosi ze zvířete. Nemluvně mužského pohlaví se v *Alence* mění v prase. Obecně tedy pouze malá děvčátka chápou stoicismus, mají smysl pro události a dovedou ze sebe osvobodit netělesného dvojníka. Ale někdy je i malý chlapec koktal a levák a osvojuje si smysl jakožto dvojí smysl povrchu. Carrollovu zlobu vůči chlapcům nelze přičíst nějaké hluboké ambivalenci, nýbrž spíše povrchní inverzi, což je jeden z nejvlastnějších Carrollových pojmů. V *Sylvii a Brunovi* je vynalézavost připsána chlapci, který si své hodiny výuky osvojuje všemi možnými způsoby, naruby, naopak, horem dolem, ale nikdy „od základu“. Velký román *Sylvie a Bruno* dovádí do krajnosti vývoj, který započal *Alenkou v říši divů* a pokračoval v *Kraji za zrcadlem*. Obdivuhodný závěr první části je chválou Východu, z něhož přichází vše dobré, „podstata věcí, v něž doufáme, důkaz věcí, jež jsou nám skryté“⁶. Dokonce ani barometr nestoupá a neklesá, nýbrž hýbe se

⁶ SB, 219; „the substance of things hoped for, and the existence of things not seen“.

podél, do strany a ukazuje vodorovné počasí. Natahovací strojek dokonce protahuje písničky. A Fortunatův váček, který je předveden jako Möbiův prstenec, je tvořen kapesníky, jež jsou sešity *in the wrong way* tak, že vnější povrch navazuje na povrch uvnitř: obaluje celý svět a působí, že to, co je vně, je uvnitř, a co je uvnitř, je vně.⁷ V *Sylvii a Brunovi* je technika přecházení z reality do snu a z těles do netělesného zmnožena, zcela renovována a dovedena k dokonalosti. Vždy se však díky prstenci přechází na druhou stranu pouze pohybem po povrchu a po hranici. Kontinuita vnitřku a vnějšku nahrazuje všechna patra hloubky; povrchové účinky v jedné a téže Události, která platí pro všechny události, nechávají v řeči vystupovat dění a jeho paradoxy.⁸ Jak říká Lewis Carroll v článku nazvaném *The dynamics of parti-cle*: „Hladká povrchnost je hlavním znakem řeči...“⁹

⁷ Tento popis váčku je podán na těch stránkách v díle Lewise Carrollova, které patří k nejhezčím: Lewis Carroll, *Sylvie and Bruno Concluded*, VII. kapitola.

⁸ Objev povrchu a kritika hloubky jsou konstantou moderní literatury. Inspirují dílo Robbe-Grilleta. V jiné podobě se s nimi setkáváme u Klossowského ve vztahu Robertiny pokožky a rukavice: srv. co k tomu poznamenává sám Klossowski v Doslovu k *Zákonům pohostinnosti* (*Lois de l'hospitalité*, str. 355, 344). Anebo u Michela Tourniera v knize *Pátek aneb lůno Pacifiku* (*Vendredi ou les limbes du Pacifique*, str. 58, 59): „Zvláštní zaujatost, která slepě upřednostňuje houbku na úkor povrchnosti a která chce, aby ‚povrchní‘ znamenalo nikoli ‚nesmírnou rozměrnost‘, nýbrž ‚málo hloubky‘, zatímco ‚hluboký‘ znamená naopak ‚velkou hloubku‘ a nikoli ‚slabou povrchnost‘. A cit, jako například láska se podle mě měří daleko lépe – je-li pravda, že se měří velikostí povrchu než stupněm hloubky“ (přel. Michal Pacvoň, Pavel Mervort, 2006, s. 56–58; překlad modifikován podle Deleuze). Srv. Přílohy III a IV.

⁹ „Plain superficiality is the character of a speech“ (ch. I, Definitions, 1).